

ה מ ר כ ז ל ח ק ר ה ז י ק נ ה

עולים בני 65+ מברית המועצות לשעבר: מאפיינים כלכליים, חברתיים ומאפייני דיור

אסף שרון ♦ ג'ני ברודסקי ♦ שמואל באר

המחקר נערך ביוזמת המשרד לקליטת העלייה ובמימונו

אחראים על המחקר מטעם המשרד לקליטת העלייה:

פרופ' ולדימיר (זאב) חנין, המדען הראשי

נועה עובדיה-מנצורי, מנהלת אגף המחקר

עולים בני 65+ מברית המועצות לשעבר: מאפיינים כלכליים, חברתיים ומאפייני דיוור

אסף שרון ג'ני ברודסקי שמואל באר

המחקר נערך ביוזמת המשרד לקליטת העלייה ובמימונו

אחראים על המחקר מטעם המשרד לקליטת העלייה:

פרופ' ולדימיר (זאב) חנין, המדען הראשי

נועה עובדיה-מנצורי, מנהלת אגף המחקר

עריכת לשון: בלהה אלון, רונית בן-נון
תרגום לאנגלית (תמצית מחקר והודעת פרסום): נעמי הלסטד
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל

ת"ד 3886

ירושלים 91037

טלפון: 02-6557400

פקס: 02-5612391

כתובת באינטרנט: www.jdc.org.il/brookdale

דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

פרסומים נוספים של המכון בנושאים קשורים

שטרסברג, נ.; נאון, ד. 1998. עולים מבוגרים מברית המועצות לשעבר: מעקב אחר קליטתם בדיור ובתחומים נוספים. דמ-281-98

כץ, א.; כורזים, מ.; פלג, ת. 2011. תכנית לפיתוח מסוגלות תעסוקתית של עולים אקדמאים בני 45+ מברית המועצות לשעבר: מחקר הערכה. דמ-573-11

מנדלר, ד.; קינג, י. 2008. מצב התעסוקה של העולים שנתיים עד שלוש שנים לאחר שהשתתפו במרכזי הכוונה לתעסוקה. דמ-522-08

קינג, י.; וולדה-צדיק, א. 2006. דפוסי השתלבות בתעסוקה של עולים חדשים גילאי 22-64. דמ-486-06

להזמנת הפרסומים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, ירושלים 91037

טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il; ניתן למצוא את הפרסומים

גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale

תמצית מחקר

1. רקע ומטרות

כמעט כל זקן חמישי המתגורר כיום בישראל הגיע מברית המועצות לשעבר בגל העלייה שהחל בתחילת שנות ה-90. בסוף שנת 2011 חיו בישראל כ-761,000 עולים מברית המועצות (לא כולל ילדים שנולדו בישראל), כ-20% מהם בני 65+, רובם עלו לפני שנת 2000. אף שקיימים נתונים סטטיסטיים על מצבם הכלכלי והחברתי של העולים הזקנים, חלקם הגדול מבוסס על סקרים על האוכלוסייה הכללית בישראל, ובהם העולים הזקנים אינם מיוצגים דיים. יתרה מזאת, חסר מידע מפורט ומעודכן על אודות מצבם של העולים הזקנים בתחומי חיים רבים. בחודשים ינואר-מרץ 2013, ערך מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל סקר בקרב עולים זקנים בני 65+ מברית המועצות לשעבר. הסקר נערך במסגרת מחקר שנועד לספק תמונה עכשווית על מצבם הכלכלי והחברתי של העולים הזקנים תוך שימת דגש על מקורות הכנסתם, רמת חייהם ומאפייני הדיור שלהם. מטרה נוספת הייתה לתאר את מצבן של תת-קבוצות בקרב אוכלוסייה זו: עולים שעלו סמוך לגיל הפרישה או אחריו לעומת עולים שעלו בגיל העבודה, ועולי שנות ה-90 לעומת עולי שנות ה-2000. כמו כן נערכה השוואה בין נשים עולות לגברים עולים, במאפיינים נבחרים.

2. שיטת המחקר

אוכלוסיית המחקר כללה את העולים הזקנים בני 65+ שעלו לישראל מברית המועצות לשעבר החל משנת 1990 ועד סוף שנת 2011 (161,762 איש, לא כולל דיירי מוסדות ועולים השוהים יותר משנה מחוץ לישראל).

במסגרת המחקר נערך סקר מדגמי בקרב האוכלוסייה האמורה. מסגרת הדגימה התבססה על נתונים שהתקבלו ממשרד הקליטה. סך-הכול נדגמו 1,979 איש, על פי שתי שכבות דגימה: (א) גיל בזמן העלייה; (ב) ותק בארץ. היעד שנקבע מראש היה מדגם של 1,200 עולים. סך-הכול השיבו לסקר 1,013 איש (84% מן היעד; 51% מכלל המדגם). מניתוח מאפייני המשיבים עלה כי אין הבדלים מובהקים בינם לבין מי שלא השיבו, וכן שאוכלוסיית העולים שהשיבו לסקר מייצגים את כלל העולים בני 65+, על פי מאפייני הדגימה.

לצורך המחקר נבנה שאלון ייעודי לריאיון העולה הזקן או בן משפחתו (למקרים שבהם לא התאפשר קיום ריאיון עם העולה). בין היתר כלל השאלון את הנושאים האלה: רקע סוציו-דמוגרפי, שליטה בעברית, מצב בריאותי ותפקודי, מצב חברתי, מאפייני דיור והסדרי מגורים, שימוש בשירותי הרווחה והטיפול הממושך, מקורות הכנסה וגובה ההכנסה הפנויה (לאחר ניכוי הוצאות דיור וצורכי חיים בסיסיים). מילוי השאלון בוצע באמצעות ריאיון טלפוני ונערך בשפה הרוסית.

3. ממצאים

להלן יוצגו ממצאי המחקר העיקריים. בסעיף 3.1 יוצגו ממצאים על אודות כלל העולים בני +65 (במאפיינים נבחרים יוצגו נתונים השוואתיים בינם לבין בני +65 שאינם עולים¹). בסעיף 3.2 יוצגו הממצאים שעלו מתוך ההשוואה בין עולי שנות ה-90 שעלו לארץ לקראת גיל פרישה או אחריו (בגיל +56) לבין אלו שעלו בהיותם בני 42-55. בסעיף 3.3 יוצגו הממצאים שעלו מתוך ההשוואה בין עולי שנות ה-90 לבין עולים שעלו משנת 2000 ואילך, ובסעיף 3.4 יוצגו כמה מן ההבדלים העיקריים בין נשים עולות לגברים עולים.

3.1 כלל העולים בני +65

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ובריאותיים של העולים הזקנים

- ♦ 60% מן העולים הזקנים הן נשים ו-60% הם בני +75. זאת בדומה לשיעורם בקרב זקנים שאינם עולים.
- ♦ 32% מן העולים גרים לבד, 43% גרים עם בן זוג בלבד, 25% גרים בהרכב אחר, מהם 19% גרים עם ילדיהם (עם או ללא בן זוג). מבין הזקנים שאינם עולים, 27% גרים לבד.
- ♦ לכ-75% מן העולים רמת השכלה גבוהה (13 שנות לימוד ויותר), אחוז הגבוה פי שניים מזה של זקנים שאינם עולים (36%).
- ♦ כ-75% מן העולים מתקשים בדיבור ובהבנת עברית. 65% מהם פונים לאנשי מקצוע דוברי רוסית, למשל בעת שנזקקים לשירותים רפואיים.
- ♦ 75% מן העולים דיווחו על מצב בריאותי ירוד וכ-30% מתקשים בפעולה אחת לפחות של טיפול אישי (להתרחץ, להתלבש או לאכול). מקרב זקנים שאינם עולים, 51% דיווחו על מצב בריאותי ירוד.

היסטוריה תעסוקתית ותעסוקה כיום

- על מנת ללמוד על ההיסטוריה התעסוקתית של העולים הזקנים, הם נשאלו על הנושאים האלה: המקצוע (משלח היד) שרכשו לפני העלייה, האם עבדו אי פעם בישראל ואם כן באיזה גיל, האם הצליחו להשתלב בעבודה במקצוע שלהם ומהי התעסוקה שלהם כיום.
- ♦ כ-80% מן העולים עבדו בשכר טרם עלייתם. בארץ, 54% עבדו בשכר (75% מהם עבדו יותר מחמש שנים).
 - ♦ 13% מן העולים עובדים כיום (כ-25% מקרב בני 65-74 לעומת 4% מקרב בני +75). 80% מן העולים שעובדים כיום ציינו כי הסיבה לכך היא כלכלית.
 - ♦ לכ-60% מן העולים משלח יד אקדמי, ל-15% משלח יד מתחום התעשייה והבינוי וכ-10% מן העולים הם בעלי מקצועות חופשיים וטכניים. מעניין לציין כי 75% מן העולים לא עבדו בארץ במקצוע שאותו רכשו טרם עלייתם.

¹ על פי נתוני הסקר החברתי של הלמ"ס, 2011. ראו נספח.

מאפייני הדיור של העולים הזקנים

כדי ללמוד על מאפייני הדיור של העולים הזקנים, הם נשאלו על סוג הדירה שהם גרים בה (בעלות פרטית, שכירות פרטית ודיור ציבורי) ועל היקף הוצאותיהם על משכנתא או על שכר דירה. כמו כן הם נשאלו על אודות צרכים שאינם מסופקים בתחום הדיור.

♦ 40% מן העולים דיווחו שהם מתגוררים בדירה בבעלותם או בבעלות בני משפחתם, 33% שוכרים דירה בשוק הפרטי ו-27% מתגוררים בדירות בדיור ציבורי כדוגמת עמידר, עמיגור, או במקבצי דיור. לעומתם, מבין הזקנים שאינם עולים, כ-85% מתגוררים בדירה בבעלותם ו-3% מתגוררים בדירות בדיור ציבורי.

♦ כ-50% מן העולים שגרים לבד מתגוררים בדיור ציבורי לעומת 23% החיים עם בן זוג ו-5% החיים במשק בית בהרכב אחר (לרוב עם ילדים).

עולים זקנים המתגוררים בדירה בבעלות פרטית

♦ כ-70% מן העולים הגרים בדירה בבעלות פרטית הם בעליה (מבין אלה החיים עם בן זוג – 90% הם בעלי הדירה). ביתר המקרים הדירה היא בבעלות הילדים או בבעלות משותפת של הזקן וילדיו.

♦ 60% מן העולים הגרים בדירה בבעלות פרטית (המהווים 23% מכלל העולים הזקנים) מתגוררים בדירה שמי מבעליה משלם עבורה משכנתא. כ-85% מהם (המהווים כ-20% מכלל העולים הזקנים) משלמים בעצמם את המשכנתא או נוטלים חלק בתשלום. הסכום החודשי שהם משלמים בעד החזרי המשכנתא עומד על כ-1,100 ₪ לחודש בממוצע. קיימת שונות רבה בדיווחים על אודות סכום החזרי המשכנתא והסכום החציוני עומד על 850 ₪.

♦ כ-20% מן העולים המתגוררים בדירה שמשולמת בעדה משכנתא (שהם כ-5% מכלל העולים הזקנים) מקבלים סיוע ממשד הבינוי והשיכון בהחזר חלקי של תשלומי המשכנתא.

עולים זקנים המתגוררים בדירה בשכירות פרטית

גובה שכר הדירה שבה מתגוררים העולים הזקנים הוא 2,300 ₪ לחודש בממוצע. עולים המתגוררים עם בן זוג בלבד משתתפים בממוצע בנתח גדול יותר מתשלום שכר הדירה לעומת עולים המתגוררים לבדם או במשקי בית אחרים (2,041 ₪ לעומת 1,722 ₪ ו-1,605 ₪, בהתאמה).

♦ כ-90% מן העולים המתגוררים בשכירות פרטית (ומהווים כ-30% מכלל העולים הזקנים) מקבלים סיוע בתשלום שכר הדירה ממשד הבינוי והשיכון.

עולים זקנים המתגוררים בדיור ציבורי

♦ 65% מן העולים המתגוררים בדיור ציבורי נאלצו להמתין יותר מחמש שנים עד שנכנסו לדירה. כ-20% מהם המתונו יותר מ-10 שנים לדירה פנויה. נמצא כי ההמתנה לדיור ציבורי באזורי מרכז² ממושכת יותר מאשר באזורי פריפריה (כ-80% מן העולים המתגוררים באזורי מרכז המתונו לדירה פנויה יותר מחמש שנים לעומת 54% מן העולים הגרים באזורי פריפריה).

² לצורך המחקר נעשה שימוש במדד דיכוטומי לפריפריאליות: יישובים המשתייכים למחוזות דרום וצפון על פי הגדרות הלמ"ס סווגו כאזורי פריפריה ויישובים המשתייכים למחוזות ירושלים, חיפה, המרכז, תל אביב ויהודה ושומרון סווגו כאזורי מרכז.

צרכים שאינם מסופקים בתחום הדיור

- ◆ כ-40% מן העולים שאינם גרים בדיור ציבורי (המהווים 28% מכלל העולים הזקנים) הביעו עניין לעבור למסגרת דיור כזו (66% מן המתגוררים בשכירות פרטית; 14% מן המתגוררים בדירה בבעלותם). כ-70% מהם פנו לגורם כלשהו בעניין זה ו-83% מתוכם נמצאים ברשימת המתנה. משך הזמן ההמתנה הוא 10 שנים בממוצע.
- ◆ 7% מן העולים המוגבלים בטיפול אישי (המהווים כ-2% מכלל העולים הזקנים) הביעו עניין לעבור לבית אבות או למוסד סיעודי.
- ◆ בדירותיהם של העולים יש בעיות תחזוקה: כ-25% מן העולים דיווחו על רטיבות בדירה, ל-17% מן העולים יש חלונות או תריסים שבורים, ל-15% יש סדקים בקירות ול-13% מן העולים יש בעיות אינסטלציה לא מטופלות. בסך-הכול, כ-40% מן העולים סובלים מבעיית תחזוקה אחת לפחות (36% סובלים מבעיה אחת עד שלוש בעיות תחזוקה ו-6% דיווחו על ארבע או יותר בעיות תחזוקה בדירתם).
- ◆ כ-10% מן העולים דיווחו על מחסור בציוד בסיסי בדירה או על ציוד מקולקל, כגון מקרר, תנור חימום או ריהוט.

שימוש בשירותי הרווחה והטיפול הממושך

- מכיוון שאחוז לא מבוטל מן העולים הזקנים הם בני 75+ וסובלים מבעיות בריאות שונות, בחן המחקר את היקף השימוש שלהם בשירותי הרווחה והטיפול הממושך. בין היתר נשאלו העולים על קבלת שירותים או עזרה במסגרת חוק ביטוח סיעוד, על פנייה לעובדת סוציאלית³, על סיוע ברכישת מוצרי מזון או ארוחות מוכנות, על ביקור במועדון חברתי או במרכז יום לקשיש ועל צרכים שאינם מסופקים בתחומי הטיפול האישי, ניהול משק הבית והפנייה לשירותים רפואיים.
- ◆ 22% מן העולים נעזרים במטפלת לטיפול אישי. בכ-90% מן המקרים המימון הוא במסגרת חוק ביטוח סיעוד של המוסד לביטוח לאומי. כ-10% מהם מקבלים בנוסף סיוע בשעות טיפול באמצעות הקרן לרווחה לנפגעי השואה. 8% מקרב הנעזרים במטפלת מממנים את הטיפול בעצמם.
 - ◆ כ-20% מן העולים דיווחו כי הם זקוקים לעזרה או ליותר עזרה מזו שהם מקבלים כיום בטיפול אישי (רחצה, הלבשה, אכילה). כ-55% מבין המוגבלים בפעולה אחת לפחות דיווחו על צורך בעזרה בתחום זה.
 - ◆ כ-35% מן העולים זקוקים לעזרה או ליותר עזרה באחד או יותר מתחומי ניהול משק הבית (ניקיון הדירה, הכנת ארוחות או כביסה) וכ-30% זקוקים לעזרה או ליותר עזרה בפעולות מחוץ לבית (קניות, סידורים או הגעה לביקור אצל הרופא). בסך-הכול, כ-40% מן העולים זקוקים לעזרה או ליותר עזרה בניהול משק הבית או בביצוע פעולות מחוץ לבית.
 - ◆ 13% מן העולים דיווחו כי הם זקוקים לקשר או ליותר קשר עם עובדת סוציאלית.
 - ◆ כ-20% מן העולים ביקרו בשלושת החודשים האחרונים במועדון חברתי לפנסיונרים, במועדון וטרנים או במרכז יום לקשיש.

³ לנוחות הקריאה נשתמש לאורך הדוח בלשון נקבה.

מצבם החברתי של העולים הזקנים

בין היתר נשאלו העולים על אודות היקף הרשת החברתית הבלתי פורמלית שלהם (ילדים, נכדים ובני משפחה אחרים), ועל המידה שבה הם חשים בדידות, עוסקים בפעילויות פנאי ותרבות או מתנדבים בקהילה.

- ◆ לכ-85% מן העולים יש ילדים או נכדים בארץ, כ-65% מן העולים נפגשים לפחות פעם בשבוע עם ילדיהם ול-20% מן העולים יש ילדים המתגוררים עמם.
- ◆ לאחוז קטן מן העולים אין רשת תמיכה חברתית בלתי פורמלית: לכ-4% אין ילדים או נכדים אך יש קרובי משפחה אחרים בארץ וכ-1% מן העולים הם עירייתם לחלוטין ואין להם קרובי משפחה בארץ.
- ◆ כ-10% מן העולים עסקו בשנה האחרונה בפעילות התנדבותית, כגון עזרה לנזקקים ולמיעוטי יכולת או התנדבות בבתי ספר.
- ◆ 16% מן העולים דיווחו כי הם חשים בדידות לעתים קרובות. אחוז המדווחים על כך בקרב בני 65+ שאינם עולים הוא 18%.

מצבם הכלכלי של העולים הזקנים

הדיווח העצמי של העולה על מצבו הכלכלי התבסס על סדרת שאלות העוסקות בין היתר בנושאים האלה: מקורות ההכנסה, גובה ההכנסה הכספית נטו של משק הבית, גובה ההכנסה הפנויה לאחר ניכוי ההוצאות על דיור (שכר דירה או משכנתא), היחס בין הוצאות משק הבית על צרכים בסיסיים (מזון, דיור, אחזקת הדירה וכו') לבין ההכנסות, מידת ההצלחה בכיסוי ההוצאות החודשיות של משק הבית וויתור על צרכים בסיסיים ועל שירותים חיוניים בשל קשיים כלכליים. כמו כן נשאלו העולים על קבלת סיוע כספי מן הילדים או מן הנכדים ועל מתן סיוע להם.

- ◆ קצבת זיקנה עם השלמת הכנסה היא מקור ההכנסה העיקרי של כ-80% מן העולים. כ-20% מן העולים מקבלים פנסיה מהארץ או מחו"ל, כ-5% מקבלים קצבה חודשית ממשד האוצר, 5% מקבלים רנטה מגרמניה ו-3% מן העולים מקבלים קצבת נכות מן המוסד לביטוח לאומי.
- ◆ ל-32% מן העולים יש הכנסה כספית נטו של עד 3,000 ₪, כ-50% דיווחו על הכנסה של 3,000 ₪-5,000 ₪, 17% מן העולים דיווחו על הכנסה כספית נטו של 5,000 ₪ או יותר. כצפוי, לעולים הגרים לבד הכנסה כספית נטו נמוכה יותר בהשוואה לשתי האוכלוסיות האחרות (ההכנסה נטו של 40% מהם גבוהה מ-3,000 ₪ לעומת כ-95% מקרב המתגוררים עם בן זוג בלבד, וכ-60% מקרב המתגוררים במשקי בית אחרים).
- ◆ הכנסה פנויה לאחר ניכוי ההוצאות על דיור (שכר דירה או משכנתא): ל-40% מן העולים נותרת הכנסה פנויה של עד 1,500 ₪; ל-36% נותרת הכנסה של 1,500 ₪-3,000 ₪, ול-24% נותרת הכנסה פנויה של יותר מ-3,000 ₪. על פי מדד זה, מצבם הכלכלי של העולים המתגוררים בדירה בבעלות פרטית טוב מזה של עולים המתגוררים בשכירות פרטית או בדיור ציבורי (40% מאלו המתגוררים בדירה בבעלות פרטית דיווחו כי הכנסתם הפנויה לאחר ניכוי הוצאות הדיור היא יותר מ-3,000 ₪ לחודש לעומת כ-12% מן המתגוררים בשכירות פרטית ו-17% מן המתגוררים בדיור ציבורי שדיווחו על כך).

- ♦ 27% מן העולים דיווחו על כך שהוצאות משק הבית על צרכים בסיסיים גבוהות מן ההכנסות, 47% דיווחו כי ההוצאות שקולות בערך להכנסות ו-26% מן העולים דיווחו על כך שהוצאות אלה קטנות מן ההכנסות.
- ♦ 36% מן העולים דיווחו כי הם מתקשים לכסות את ההוצאות החודשיות של משק הבית בשל מצבם הכלכלי (בהשוואה ל-31% מבני +65 שאינם עולים). עולים המתגוררים בשכירות פרטית מתקשים יותר בכיסוי ההוצאות החודשיות של משק הבית (48% לעומת 33% מן המתגוררים בדירה בבעלות פרטית ו-28% מן המתגוררים בדירה ציבורית).
- ♦ כ-25% מן העולים דיווחו על כך שהם נאלצו לוותר בשנה האחרונה על טיפולי שיניים, כ-35% ויתרו על חימום או קירור הדירה, כ-15% ויתרו על רכישת תרופות במרשם רופא, 11% ויתרו על אוכל ו-8% מן העולים ויתרו על טיפול רפואי. בסך-הכול 67% מן העולים ויתרו על לפחות תחום אחד מן התחומים האמורים (63% ויתרו על אחד עד שלושה תחומים וכ-5% ויתרו על ארבעה תחומים או יותר).
- ♦ 28% מן העולים קיבלו סיוע כספי מילדיהם בשנה האחרונה.
- ♦ 30% מן העולים סייעו בשנה האחרונה לילדיהם מבחינה כספית.

3.2 עולי שנות ה-90 שעלו לקראת גיל פרישה (+56) לעומת אלו שעלו בהיותם בני 55-42

- ♦ כ-90% מעולי שנות ה-90 שעלו בגיל +56 מתקשים מאוד בדיבור ובהבנת עברית לעומת כ-50% מקרב עולים שעלו צעירים יותר המתקשים בכך.
- ♦ כצפוי, מצבם הבריאותי והתפקודי של עולים שעלו בגיל מבוגר יותר לארץ טוב פחות ממצבם של עולים צעירים יותר. למשל, כ-45% מאלו שעלו בגיל +56 מתקשים לפחות בפעולה אחת של טיפול אישי לעומת כ-20% מקרב אלו שעלו צעירים יותר המתקשים בכך.
- ♦ יותר מ-80% מקרב אלו שעלו בגיל העבודה הצליחו להשתלב בשוק העבודה. מעניין לציין כי 40% מבין העולים שעלו סמוך לגיל הפרישה או אחריו השתלבו בשוק העבודה גם אם למשך תקופה מסוימת. הדבר מעיד על צורכיהם הכלכליים ועל רצונם לדאוג בעצמם לפרנסתם.
- ♦ רק כ-25% מן העולים שעלו בגיל +56 גרים בדירה בבעלות פרטית. היתר מתפלגים כך: כ-35% שוכרים דירות בשוק הפרטי וכ-40% מתגוררים בדירה ציבורית. לעומתם, כ-70% מן העולים שעלו בגיל 55-42 גרים בדירה בבעלות פרטית. היתר מתפלגים כך: 14% גרים בשכירות פרטית ו-16% גרים בדירה ציבורית.
- **מתגוררים בדירה בבעלות פרטית:** אחוז העולים שעלו בגיל 55-42 ורשומים כבעלי הדירה הוא כמעט פי שניים מזה של עולים מבוגרים יותר (87% לעומת כ-40%, בהתאמה). כ-90% מאלו שעלו בגיל 55-42 וגרים בדירה שמשולמת בעדה משכנתא משתתפים בתשלום ההחזרים לעומת כ-70% מאלו שעלו בגיל +56.
- **מתגוררים בדירה בשכירות פרטית:** שתי האוכלוסיות אינן נבדלות בגובה ההוצאה החודשית על שכר הדירה, אולם עולים שעלו בגיל 55-42 משתתפים בנתח גדול יותר בממוצע מתוך תשלום שכר הדירה לעומת אלו שעלו בגיל +56 (2,116 ₪ לעומת 1,717 ₪, בהתאמה).

- **מתגוררים בדיור ציבורי** : עולים שעלו בגיל +56 המתונו זמן רב יותר לדירה (70% מהם המתונו חמש שנים או יותר לעומת כ-50% מן העולים שעלו צעירים יותר).

- ◆ מבין העולים הגרים בדירה בשכירות פרטית או בבעלות פרטית, אלה שעלו בני +56 הביעו עניין רב יותר לעבור למסגרת דיור ציבורית (כ-40% לעומת 21% מן העולים שעלו צעירים יותר) ופנו בשכיחות גבוהה יותר לגורם כלשהו בעניין זה (77% לעומת 43%, בהתאמה).
- ◆ כפי שאפשר לצפות, עולים מבוגרים יותר זקוקים לעזרה רבה יותר ברוב התחומים. למשל, 33% נעזרים במטפלת לטיפול אישי לעומת 8% מבין אלו שעלו לארץ בהיותם בני 42-55. כ-25% מאלו שעלו בגילי +56 זקוקים לעזרה נוספת בטיפול אישי לעומת כ-10% מן העולים הצעירים יותר הזקוקים לכך.
- ◆ בדומה לכך, 43% מן העולים המבוגרים יותר זקוקים לעזרה באחד או יותר מתחומי ניהול משק הבית (לעומת 30% מקרב עולים הצעירים יותר) וכ-40% מהם זקוקים לעזרה באחד או יותר מן התחומים האלה: קניות, סידורים או ליווי למרפאה (לעומת 25% מקרב עולים צעירים יותר הזקוקים לכך).
- ◆ עולים שעלו כשהם בני +56 חשים בודדים יותר מן העולים הצעירים יותר (19% לעומת כ-11%, בהתאמה). מבחינת היקף הרשת החברתית הבלתי פורמלית, לכ-20% מן העולים המבוגרים יותר אין ילדים או שילדיהם אינם מתגוררים בארץ לעומת כ-15% מן העולים הצעירים יותר הנמצאים במצב דומה.
- ◆ מצבם הכלכלי של עולים שעלו לארץ בהיותם בני 42-55 טוב יותר מזה של עולים שעלו כשהם בני +56: 33% מן העולים הצעירים דיווחו על הכנסה פנויה (לאחר ניכוי הוצאות הדיור) של כ-3,000 ₪ ויותר לעומת כ-20% מן העולים המבוגרים שדיווחו על כך. לא נמצא הבדל מובהק בין שתי האוכלוסיות בדיווח על קשיים בכיסוי הוצאות משק הבית על צרכים בסיסיים.

3.3 עולי שנות ה-90 לעומת עולי שנות ה-2000

- ◆ עולי שנות ה-90 מעט יותר מבוגרים מעולי שנות ה-2000 (כ-60% מהם בני +75 לעומת 50% מעולי שנות ה-2000 שהנם בני +75).
- ◆ כצפוי, עולי שנות ה-2000 מתקשים יותר בעברית.
- ◆ מצבם הבריאותי והתפקודי של עולי שנות ה-90 טוב פחות, כפי הנראה בשל גילם המבוגר יותר: כ-33% מהם מתקשים בפעולה אחת לפחות של טיפול אישי לעומת 22% מעולי שנות ה-2000 המתקשים בכך.
- ◆ על אף שעלו כשהם צעירים יותר, כ-70% מעולי שנות ה-2000 לא השתלבו בעבודה בארץ לעומת כ-40% מעולי שנות ה-90. כ-90% מעולי שנות ה-2000 שהצליחו להשתלב בשוק העבודה לא עבדו כלל במקצוע שלהם לעומת כ-73% מעולי שנות ה-90.
- ◆ 45% מעולי שנות ה-90 גרים בדירה שהיא בבעלות פרטית לעומת כ-10% בלבד מעולי שנות ה-2000 הגרים בדירה בבעלות פרטית. 74% מעולי שנות ה-2000 שוכרים דירות בשוק הפרטי לעומת 26% מעולי שנות ה-90 העושים כן, ואחוז נמוך יותר מהם מתגוררים בדיור ציבורי (15% לעומת 29% מעולי שנות ה-90).

- **מתגוררים בדירה בבעלות פרטית:** בקרב עולי שנות ה-2000 הדירה היא ברוב המקרים (כ-75%) בבעלות הילדים ואילו בקרב עולי שנות ה-90 המצב הפוך – כ-70% מן העולים הגרים בדירה בבעלות פרטית רשומים כבעלי הדירות. סכום החזר המשכנתא של עולי שנות ה-2000 גבוה באופן מובהק מזה של עולי שנות ה-90 (כ-2,200 ₪ לעומת כ-1,400 ₪ בממוצע, בהתאמה), אולם לא נמצא הבדל מובהק בין שתי האוכלוסיות בסכום ההשתתפות העצמית בתשלומי המשכנתא. שיעור המקבלים החזר חלקי על תשלומי המשכנתא מקרב עולי שנות ה-2000 הוא יותר מפי שלושה משיעורם בקרב עולי שנות ה-90 (62% לעומת 17%, בהתאמה), כנראה בשל העובדה שהחזר על תשלומי משכנתא מטעם משרד השיכון והבינוי מוגבל לכל היותר ל-10 שנים.
- **מתגוררים בדירה בשכירות פרטית:** שתי האוכלוסיות אינן נבדלות זו מזו באופן משמעותי בהיקף ההוצאות על שכר דירה. עולי שנות ה-2000 משלמים שכר דירה חודשי קצת יותר גבוה מעולי שנות ה-90 (כ-2,400 ₪ לעומת כ-2,200 ₪ בממוצע, בהתאמה). אחוז גבוה יותר של עולים משנות ה-2000 מקבלים סיוע לתשלום שכר הדירה לעומת עולי שנות ה-90 (95% לעומת 86%, בהתאמה). לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי האוכלוסיות בסכום ההשתתפות העצמית בשכר הדירה.
- **מתגוררים בדיר ציבורי:** לא נמצא הבדל מובהק בין שתי האוכלוסיות במשך זמן ההמתנה לדירה פנויה בדיר ציבורי.
- ♦ עולי שנות ה-2000 שאינם גרים בדיר ציבורי הביעו עניין רב יותר מאשר עולי שנות ה-90 לעבור למסגרת דיר כזו (כ-70% לעומת 31%, בהתאמה). נתון זה מתיישב עם מאפייני הדיר של אוכלוסיית העולים שהגיעו במהלך שנות ה-2000: רובם מתגוררים בשכירות פרטית, ללא נכס בבעלותם, ולכן נוטים להעדיף מגורים במסגרת שתצמצם את הוצאותיהם על דיר.
- ♦ בשל גילם המבוגר יותר, עולי שנות ה-90 זקוקים ליותר עזרה ברוב תחומי התפקוד: כ-20% מהם זקוקים לעזרה נוספת בטיפול אישי לעומת כ-10% מעולי שנות ה-2000, 37% זקוקים לעזרה לפחות באחד מתחומי ניהול משק הבית (ניקיון הדירה, הכנת ארוחות או כביסה) לעומת 24% מעולי שנות ה-2000 וכ-35% מעולי שנות ה-90 זקוקים לעזרה בפעולות מחוץ לבית (כדוגמת קניות, סידורים או הגעה למרפאה) לעומת 22% מעולי שנות ה-2000 הזקוקים לכך.
- ♦ שתי האוכלוסיות דומות למדי במצבן החברתי ובדפוסי פעילות הפנאי שלהן. באשר להיקף הרשת החברתית הלא פורמלית, לכ-25% מעולי שנות ה-2000 אין ילדים או שילדיהם אינם גרים בארץ לעומת כ-15% מעולי שנות ה-90.
- ♦ מצבם הכלכלי של עולי שנות ה-90 קצת יותר טוב ממצבם הכלכלי של עולי שנות ה-2000: כ-25% מהם דיווחו על הכנסה פנויה (לאחר ניכוי הוצאות הדיר) של כ-3,000 ₪ ויותר לעומת 15% מעולי שנות ה-2000 שדיווחו על כך. עם זאת לא נמצא הבדל מובהק בין שתי האוכלוסיות בדיווח על קשיים בכיסוי הוצאות משק הבית על צרכים בסיסיים.
- ♦ עולי שנת 2000 נזקקו לסיוע מילדיהם בשנה החולפת בתדירות גבוהה יותר מעולי שנות ה-90 (38% לעומת 26%, בהתאמה).

3.4 נשים עולות לעומת גברים עולים – השוואה בנושאים נבחרים

- ◆ כ-75% מן הגברים העולים נשואים לעומת 38% מן הנשים העולות.
- ◆ עולות מתגוררות בגפן בשכירות כפולה מזו של עולים (40% לעומת 20%, בהתאמה).
- ◆ עולות מתגוררות בשכירות גבוהה יותר בדיור ציבורי לעומת עולים (31% לעומת 20%, בהתאמה).
- ◆ מצבן הבריאותי של עולות טוב פחות ממצבם הבריאותי של עולים (כ-80% מן הנשים דיווחו על מצב בריאותי ירוד לעומת 68% מן הגברים שדיווחו על כך).
- ◆ עולות נעזרות במטפלת לטיפול אישי יותר מעולים (25% לעומת 16%, בהתאמה).
- ◆ עולות זקוקות ליותר עזרה בניהול משק הבית מאשר עולים (40% לעומת 29%, בהתאמה), וכן בפעולות מחוץ לבית כדוגמת קניות או סידורים (35% לעומת 27%, בהתאמה).
- ◆ אחוז העולות שחשות בדידות לעתים קרובות גבוה מזה של עולים החשים כך (19% לעומת 11%, בהתאמה).
- ◆ מבחינת המצב הכלכלי עולה כי בחלק מן המשתנים שנמדדו, מצבם הכלכלי של גברים עולים טוב מעט יותר ממצבן של נשים עולות: 31% מן הגברים דיווחו על הכנסה פנויה (לאחר ניכוי ההוצאות על דיור) של 3,000 ₪ ויותר לעומת 20% מן הנשים שדיווחו על כך. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין נשים עולות לגברים עולים ביכולת לכסות את הוצאות משק הבית.

4. סיכום

המטרות העיקריות של המחקר הנוכחי היו לבחון את המצב הכלכלי ואת מאפייני הדיור של זקנים בני 65+ שעלו מברית המועצות לשעבר ולהשוות משתנים אלו לפי גיל העלייה (42-55 לעומת 56+) ולפי הוותק בארץ (עולי שנות ה-90 לעומת עולי שנות ה-2000).

ממצאי המחקר עולות הנקודות האלה:

- ◆ לאחר גבוה מן העולים הזקנים יש קשיי שפה. חלק ניכר מהם מפצה על כך בפנייה לאנשי מקצוע דוברי רוסית או למקורות עזרה לא פורמליים כדוגמת בני משפחה או מכרים.
- ◆ מבחינת ההיסטוריה התעסוקתית של העולים הזקנים, נראה כי גורמים כדוגמת גיל העלייה, קשיי השפה ובחלק מן המקרים מקצועות לא נדרשים בשוק העבודה הישראלי היוו חסמים מרכזיים להשתלבותם של העולים בשוק העבודה בישראל או בעבודה במקצוע שאותו רכשו טרם עלייתם.
- ◆ הן מסקרי אוכלוסייה מן השנים האחרונות (למשל, נתוני הסקר החברתי לשנת 2011, הלמ"ס) והן ממצאי המחקר הנוכחי עולה כי מצבם הבריאותי של בני 65+ שעלו מבריה"מ, לתפיסתם, טוב פחות ממצבם של בני 65+ ילידי הארץ או ממצבם של בני 65+ שעלו לפני 1990.
- ◆ נראה כי אוכלוסיית העולים בני 65+ הולכת ונעשית דומה לכלל אוכלוסיית בני ה-65+ בישראל מבחינת הסדרי המגורים: בעוד שעל פי סקרים מתחילת שנות ה-90 שלושה רבעים מן העולים התגוררו עם ילדיהם, המחקר הנוכחי מלמד כי כיום רק כחמישית מהם מתגוררים עמם. יתרה מזאת, בהשוואה לנתונים של סקרים ארציים עכשוויים, אחוז הזקנים שמתגוררים בגפם דומה

בין עולים לשאינם עולים. עם זאת המחקר הנוכחי הצביע על כך שאחוז העולים הגרים בדירה בבעלותם קטן פי שניים ויותר מאחוז הגרים בדירה בבעלותם בקרב בני ה-65+ שאינם עולים.

◆ ממצאי המחקר שופכים אור על הקשר בין המצב הכלכלי לבין סוג הדירה שהעולה הזקן גר בה: המתגוררים בדירות בשכירות פרטית מתקשים מבחינה כלכלית יותר משאר העולים בני ה-65+. אחוז ניכר מהם דיווחו על הכנסה פנויה נמוכה מזו שדווחה על ידי שאר העולים וכ-50% מהם (לעומת כ-30% מקרב שאר העולים) דיווחו על קושי לכסות את ההוצאות החודשיות של ניהול משק הבית. אין זה מפליא אפוא כי רבים משוכרי הדירות הביעו עניין לעבור להתגורר בדוור ציבורי ורובם אף פעלו כדי לקדם רצונם זה.

◆ המחקר אפשר לזהות קבוצות בסיכון מקרב העולים הזקנים: מרבית עולי שנות ה-2000 ועולים שעלו בגיל מבוגר לא הספיקו להשתלב בעבודה ולחלקם הגדול אין דירה בבעלותם (עולי שנות ה-2000 גרים ברובם בדירות בשכירות פרטית ואילו אחוז ניכר מעולי שנות ה-90 שעלו כשהם בני 56+ מתגוררים בדוור ציבורי). על פי המשתנים שנבדקו, מצבן הכלכלי של שתי הקבוצות הללו, ובמיוחד של עולי שנות ה-2000, טוב מעט פחות ממצבם הכלכלי של שאר העולים בני ה-65+.

◆ מבחינת צרכים שאינם מסופקים בתחומי הרווחה והטיפול הממושך, עולה כי עולי שנות ה-90 ובמיוחד הללו המשתייכים לשכבת הגיל המבוגרת יותר, מוגבלים יותר בטיפול אישי או בניהול משק הבית ולכן גם זקוקים לעזרה רבה יותר בתחומים אלו.

◆ השוואת נשים עולות לגברים עולים מלמדת כי מצבן הבריאותי והתפקודי של העולות טוב פחות ממצבם של העולים, והן נזקקות לעזרה רבה יותר.

דברי תודה

חובה נעימה היא להודות לכל האנשים שסייעו בשלבים השונים של המחקר.

ראשית, אנו מודים לחברי ועדת ההיגוי שליוותה את המחקר לאורך כל שלביו: לפרופ' ולדימיר (זאב) חנין, המדען הראשי של המשרד לקליטת העלייה, על הערותיו המועילות לשאלון הסקר ולדוח המחקר; לנועה עובדיה-מנצורי, מנהלת אגף המחקר במשרד לקליטת העלייה, על העבודה המשותפת, הערותיה המקצועיות וההקפדה על הפרטים בכל שלבי המחקר; לאלכסנדר ברמן, יו"ר עמותת "חזית הכבוד" ולאברהם שרנופולסקי, סגן יו"ר עמותת "חזית הכבוד", ישרי הדרך, שלוחה תודה מיוחדת על הערותיהם מאירות העיניים במהלך הכנת כלי המחקר ועל התובנות שהם סיפקו לנו להבנה ולפירוש הממצאים.

ברצוננו להודות לשלום בן ישעיה, מנהל גף, אגף בכיר למערכות מידע, המשרד לקליטת העלייה, על אספקת הנתונים ששימשו לביצוע מחקר זה.

אנו חבים תודה לעמיתינו במאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל: לחן צוק-תמיר, מנהלת יחידת עבודת השדה ולתמר גולן ממלאת מקומה בשלבים המתקדמים של המחקר. לשי גוהר, רכז המחקר, שניהל במסירות ובמקצוענות ראויות להערכה את תהליך איסוף הנתונים. לצוות המראיינים: לודמילה אבנטוב, ליבי מטבייב, אולגה איבשקו, יורי שפייר, רוזה בירמן, מיכאל ריבקין, חנה גולדנברג, טטיאנה תורק, יוליה זיידמן, ולריה קניש ולובה קזיניק, שלוחה תודה על מסירותם וסבלנותם הרבה בעת ביצוע הראיונות. אנו מודים גם לבלהה אלון ולרונית בן-נון על עריכת הלשון של הדוח, וללסלי קליינמן על הבאתו לדפוס.

אחרונים חביבים, תודתנו נתונה לכל המראיינים שתרמו מזמנם והשיבו על השאלונים.

תוכן עניינים

1	1. רקע
1	1.1 מצב כלכלי
2	1.2 מאפייני דיור
2	1.3 רווחה ובריאות
3	1.4 מצב חברתי
4	2. מטרות המחקר
5	3. שיטת המחקר
9	4. ממצאים
9	4.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של העולים הזקנים
11	4.2 רמת השליטה בעברית
12	4.3 מצב בריאותי ותפקודי
14	4.4 היסטוריה תעסוקתית ותעסוקה כיום
15	4.5 מאפייני דיור
31	4.6 שימוש בשירותי הרווחה והטיפול הממושך
33	4.7 מצב חברתי
36	4.8 מצב כלכלי
43	4.9 השוואה בין נשים עולות לגברים עולים
46	רשימת מקורות
47	נספח : השוואה בין בני 65+ עולי ברית המועצות לשעבר לבין בני 65+ שאינם עולים, בנושאים נבחרים

רשימת לוחות

	3. שיטת המחקר
	לוח 1 : אוכלוסיית המחקר והמדגם, והשוואה בין המשיבים ללא משיבים במשתני הרקע
7	לוח 2 : גודל המדגם, מנופח ושאינו מנופח, על פי שכבות האמידה
	4.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של העולים הזקנים
10	לוח 3 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של העולים הזקנים, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ
	4.2 רמת השליטה בעברית
12	לוח 4 : רמת שליטה בשפה העברית וקשיי שפה בעת פנייה לשירותים, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ
	4.3 מצב בריאותי ותפקודי
13	לוח 5 : דיווח עצמי על המצב הבריאותי, קשיים בטיפול אישי, בניידות מחוץ לבית ובניהול משק הבית, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ
	4.4 היסטוריה תעסוקתית ותעסוקה כיום
15	לוח 6 : משלח יד ותעסוקה לפני העלייה ובארץ, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ

4.5 מאפייני דיור

- לוח 7 : התפלגות העולים הזקנים על פי סוג הדירה שהם מתגוררים בה, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 17
- לוח 8 : התפלגות העולים הזקנים על פי סוג הדירה שהם מתגוררים בה, לפי הרכב משק הבית ואזור המגורים
- לוח 9 : התפלגות העולים הזקנים על פי הרכב משק הבית, לפי סוג הדירה שהם מתגוררים בה 17
- לוח 10 : תשלום על משכנתא וסיוע בהחזר המשכנתא בקרב עולים זקנים הגרים בדירה בבעלות פרטית, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 19
- לוח 11 : תשלום על משכנתא וסיוע בהחזר המשכנתא בקרב עולים זקנים, לפי בעלות על הדירה
- לוח 12 : תשלום על משכנתא וסיוע בהחזר המשכנתא בקרב עולים זקנים הגרים בדירה בבעלות פרטית, לפי הרכב משק הבית 20
- לוח 13 : תשלום על משכנתא וסיוע בהחזר המשכנתא בקרב עולים זקנים הגרים בדירה בבעלות פרטית, לפי אזור המגורים 21
- לוח 14 : תשלום שכר דירה וסיוע בתשלומי שכר הדירה בקרב עולים זקנים הגרים בשכירות פרטית, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 23
- לוח 15 : תשלום שכר דירה וסיוע בתשלומי שכר הדירה בקרב עולים זקנים הגרים בשכירות פרטית, לפי הרכב משק הבית 24
- לוח 16 : תשלום שכר דירה וסיוע בתשלומי שכר הדירה בקרב עולים זקנים הגרים בשכירות פרטית, לפי אזור המגורים 24
- לוח 17 : משך זמן ההמתנה לדירה בקרב עולים זקנים הגרים בדיור ציבורי וגובה הסיוע בשכר הדירה, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 25
- לוח 18 : משך זמן ההמתנה לדירה בקרב עולים זקנים הגרים בדיור ציבורי וגובה הסיוע בשכר הדירה, לפי הרכב משק הבית 26
- לוח 19 : משך זמן ההמתנה לדירה בקרב עולים זקנים הגרים בדיור ציבורי וגובה הסיוע בשכר הדירה, לפי אזור המגורים 26
- לוח 20 : עולים המביעים עניין לעבור למגורים בדיור ציבורי, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 28
- לוח 21 : עולים המביעים עניין לעבור למגורים בדיור ציבורי, לפי הרכב משק הבית 29
- לוח 22 : עולים המביעים עניין לעבור למגורים בדיור ציבורי, לפי אזור המגורים 30
- לוח 23 : תנאי הדיור של העולים הזקנים
- לוח 24 : בעיות תחזוקה בדירה ומחסור בצידוד בסיסי, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 31

4.6 שימוש בשירותי הרווחה והטיפול הממושך

- לוח 25 : שימוש בשירותי הרווחה והטיפול הממושך, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 32
- לוח 26 : צורך בעזרה נוספת בתחום של טיפול אישי וניהול משק הבית, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 33

4.7 מצב חברתי

- לוח 27 : היקף הרשת החברתית הבלתי פורמלית של העולים הזקנים, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 34
- לוח 28 : תחושת בדידות, פעילות חברתית ופנאי, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 36

4.8 מצב כלכלי

- לוח 29 : מקורות הכנסה, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 37
- לוח 30 : המצב הכלכלי של העולים הזקנים על פי סעיפי ההוצאה השונים, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 39
- לוח 31 : המצב הכלכלי של העולים הזקנים על פי סעיפי ההוצאה השונים, לפי הרכב משק הבית 40
- לוח 32 : המצב הכלכלי של העולים הזקנים על פי סעיפי ההוצאה השונים, לפי אזור המגורים 41
- לוח 33 : המצב הכלכלי של העולים הזקנים על פי סעיפי ההוצאה השונים, לפי סוג הדירה שהם מתגוררים בה 43
- לוח 34 : בעיות לא מטופלות בראייה, שמיעה ולעיסת מזון, לפי גיל בשנת העלייה וותק בארץ 43

4.9 השוואה בין נשים עולות לגברים עולים

- לוח 35 : השוואה בין נשים עולות לגברים עולים, במאפיינים נבחרים 44